

Dependență economică și discriminare

The article presents the results of a sociological research conducted amongst the predominantly female employees of a textile business in Romanian rural area. The main focus of this research is to answer the question regarding gender relations and gender-oriented economic dependency in the worker's families – does the augmentation of woman's economic situation lead to a different statute at home? Does the perception of roles change? The author employs two different research techniques – quantitative and qualitative, in order to obtain a better level of understanding of the gender relations in this specific context. The results show that in spite of their economic emancipation, women do not augment their status at home, still being subjected to patriarchal mentalities.

gender relations, economic dependency, women employment, women emancipation.

Diana Elena Neaga

În acest articol îmi propun să cercetez problematica de gen așa cum apare în cadrul unei comunități rurale din țara noastră. Specificul cercetării mele ține de particularitatea comunității studiate, în care modelul tradițional țărănesc este pus în fața provocărilor aduse de schimbările economice din România ultimilor ani, mai precis apariția industriei la sat. Prin aceasta nu mă refer la modelul deja cunoscut al țăranului navetist la oraș, ci la apariția unor ramuri ale industriei – precum cea textilă ori de construcții – chiar la sat.

Principalele probleme urmărite în cadrul acestei lucrări sunt *discriminarea pe bază de gen și dependența economică* – unul dintre factorii esențiali în generarea acestui tip de discriminare. Întrebarea care apare este dacă dependența economică a femeilor de bărbați mai este o problemă actuală a societății românești în general, studiul concentrându-se în special pe situația comunităților din mediul rural.

Ne aflăm în plin capitalism, la care românii s-au adaptat cum au putut pentru a supraviețui și pentru a-și satisface, cât mai eficient interesele. Modificarea relațiilor, forțelor și mijloacelor de producție în favoarea funcționării economiei de piață, dezvoltarea unui regim democratic fundamentat pe respectarea drepturilor omului, pe participare și egalitate de șanse au schimbat viața fiecăruia dintre noi

într-o măsură semnificativă. Astfel, unii s-au adaptat mai repede și mai ușor și, dispunând de resursele necesare, au devenit întreprinzători sau patroni¹. Alții, cu aversiune ridicată față de risc, cu mai puține resurse, fie ele materiale² sau intelectuale, au practicat și ei strategia adaptării ajungând angajații celor dintâi. Acest fenomen a afectat ambele sexe, dar în forme și cu intensități diferite. Atât femeile, cât și bărbații au trebuit să dezvolte propriile strategii de supraviețuire, să intre în concurență pe piața forței de muncă, să gestioneze pământul primit odată cu împrăștierea din 1991 etc., deci să contribuie la punerea în mișcare a mâinii invizibile care reglează economia de piață. Toate aceste modificări au dus și la schimbarea relațiilor de gen deopotrivă în sfera publică și în cea privată.

Aceste schimbări au fost simțite de toți românii, deci implicit și de micile comunități rurale, chiar dacă, cel puțin la început³, cu o intensitate mai mică, având în vedere sistemul semiautarhic de organizare din mediul rural care s-a menținut, într-o anumită măsură, atât în perioada comunistă, cât și după aceea. Astfel, au apărut la început mici magazine universale, mici asociații agricole și prestatori de servicii care au animat viața economică rurală. În timp, micii întreprinzători au început să joace roluri-cheie în cadrul comunităților, pe de o parte prin oferta de bunuri și servicii, iar pe de altă parte, extrem de relevant în contextul cercetării de față, prin cererea de forță de muncă generată.

Una din activitățile care s-au dezvoltat la noi în țară a fost industria textilă, care s-a extins atât în mediul rural, cât și în cel urban, iar esențial de subliniat este faptul că această industrie generează cu precădere locuri de muncă pentru femei. O astfel de întreprindere din industria textilă situată în mediul rural face subiectul acestui studiu, analiza fiind făcută din perspectiva teoriei feministe.

Astfel, prin intermediul acestei cercetări urmăresc să identific cum s-au modificat relațiile de gen în noul context, punând accent pe raportul dintre veniturile obținute corelate cu cantitatea de muncă depusă, pe de-o parte, și percepția asupra distribuției rolurilor în familie, pe de altă parte. *Ipoteza cadru* de la care am pornit în această cercetare este aceea conform căreia femeile nu sunt dependente de veniturile soților, ele fiind în multe cazuri cele care susțin familia, dar cu toate acestea ele rămân dependente la nivelul registrului moral-psihologic, această dependență fiind mai accentuată în comunitățile mici din mediul rural, unde tradițiile sunt încă foarte puternice.

Conceptul de *dependență* este unul cu puternice conotații emoționale și cu o puternică încărcătură negativă. Prima definiție socială a termenului „to depend (on)” în Oxford English Dictionary este „de a fi legat printr-o relație de subordonare”. Dependent era considerat individul care „depinde de altul pentru sprijin, întreținere, poziție etc.; angajat, însoțitor, servitor, subordonat”⁴.

În contrapartidă, termenul de independență a fost folosit la început cu referire la entități colective (secolul al XVII-lea), iar cu referire la individ este folosit mai târziu (secolul al XVIII-lea) în sensul „deținerii unei proprietăți, a unei averi care îi asigură resursele de existență fără a fi nevoit să muncească”⁵. În raport cu subiectul căruia i se aplică, starea de dependență este văzută fie ca o expresie a unei condiții obiective, fie ca o expresie a unei atitudini personale, subiective. Tot raportându-ne la subiect, dependența este acceptată ca fiind o stare normală în cazul unui copil, dar anormală în cazul unui adult. Dependența, ca stare anormală, duce pe termen lung la stigmatizare și alimentează și accentuează resemnarea cu propria condiție socială.

În eseu *O analiză a „dependenței”*. *Amprente ale puterii asupra unuia din termenii fun-*

damentali ai protecției sociale în SUA, Nancy Fraser și Linda Gordon consideră că există patru registre în care se reflectă semnificațiile cuvântului dependență:

1. registrul economic sau dependența economică – presupune că o persoană depinde de o altă persoană sau de o instituție pentru asigurarea existenței;
2. registrul socio-legal sau dependența socio-legală – presupune lipsa unei identități individuale legale sau publice;
3. registrul politic sau dependența politică – presupune supunerea în fața unei puteri exterioare conducătoare;
4. registrul moral-psihologic sau dependența moral-psihologică – presupune că dependența este o trăsătură de caracter individuală, similară lipsei de voință sau a trebuințelor emoționale excesive.

Pornind tocmai de la aceste registre de manifestare a dependenței, voi căuta ca pe parcursul lucrării să identific care dintre acestea sunt valabile în formularea dependenței femeilor de bărbați, mai precis pe care dintre aceste registre se fundamentează tradiția patriarhală românească.

Condiția femeilor în România, ca și în alte țări, s-a schimbat pe măsură ce contextul social s-a schimbat. Pe fondul tradițiilor profund patriarhale care au statuat inegalitatea între bărbați și femei atât în societate, cât și în viața privată prin privilegierea bărbaților, odată cu prima jumătate a secolului au apărut mișcări care promovau drepturile femeilor, acestea fiind coerente cu mișcări de aceeași natură din alte țări. Astfel, s-a trecut de la epoca preindustrială, în care forța de muncă era preponderent feminină, dar dependența față de bărbați manifestându-se pe plan politic, socio-legal și moral-psihologic, la epoca industrială, caracterizată prin egalitate în drepturi și îndatoriri, apariția de facilități pentru creșterea copiilor (creșe, grădinițe), conservarea patriarhatului tradițional în familie și manifestarea statului ca patriarh absolut. Următorul pas a fost trecerea la democrație de după 1989, care a modificat relațiile de gen prin hiper-ierarhizare, polarizarea veniturilor și lipsa egalității de șanse. Patriarhatul capitalist a dus la polarizare, ierarhizare după status și venituri, blocarea accesului femeilor la deținerea managementului capitalului, la un loc subordonat acordat femeilor în ierarhia capitalului și la condiționarea ascensiunii acestora de masculinizare.

Astfel, în societatea aflată în tranziție, patriarhatului simbolic, caracterizat prin recunoașterea conducerii bărbătești, i se suprapune patriarhatul modern, prin care femeile devin dependente de bărbați din punctul de vedere al veniturilor și al statusului. Avem de-a face deci cu o dublă dependență a femeilor în perioada de tranziție, cea legată de aspectele cultural-tradiționale și cea economică.

Sursele dependenței cultural-tradiționale constau în modernizarea femeilor numai la nivel declarativ, și nu efectiv („femeile rămân în cea mai mare parte câștigătoare ale pâinii, managere ale resurselor din casă, furnizoare de servicii casnice, îngrijitoare de copii, educatoare, furnizoare de afecțiune. Bărbații au prin excelență rolul de a aduce venituri în casă”⁶), iar pentru justificarea menținerii acestui tip de dependență se face apel la tradiție și la rolul bărbatului ca aducător de venituri.

Odată cu dezindustrializarea specifică perioadei de tranziție, avem de-a face și cu o schimbare a ierarhiei în ceea ce privește ramurile strategice din economia națională, în sensul creșterii ponderii în produsul intern brut a veniturilor aduse de industria ușoară, comerț și servicii, ramuri ocupate cu forță de muncă preponderent feminină. Deci, femeile urcă în pondere și importanță în munca salariată, iar bărbații scad – forța de muncă

salariată se feminizează, dar „bărbații au reușit să-și transforme propria lor inferioritate pe piața muncii [...] într-o problemă politică majoră a societății, fără ca transferul unei părți importante a forței de muncă feminine în casnice să devină o problemă de egală anvergură”⁷. Cu toate acestea, „șomerul întreținut de o salariată rămâne oricum *capul familiei*” deoarece tradițiile patriarhale sunt foarte bine încastrate în mentalitatea oamenilor și problemele generate de acestea sunt mascate prin apelul la egalitatea în drepturi și promovarea ideii conform căreia diferențele care apar sunt dobândite, și nu alocate prin naștere.

Această problemă a dependenței femeilor la nivelul registrului moral-psihologic, în pofida emancipării lor prin obținerea independenței politice, socio-legale și economice, este analizată în paginile ce urmează. Perspectiva teoretică pe care se bazează această lucrare este cea conform căreia există un conflict între abordarea instituțional-liberală bazată pe drepturi și latura moral-psihologică a dependenței. Astfel, dobândirea drepturilor nu atrage după sine reducerea patriarhatului, atât timp cât în registrul moral-psihologic dependența se menține la același nivel. Obținerea drepturilor și independența economică sunt văzute prin prisma responsabilităților asumate, dar nu și a beneficiilor rezultate în urma acestei asumări, efectul acestui fapt putând duce la mascarea foarte subtilă a patriarhatului în spatele „cortinei” drepturilor. Registrul moral-psihologic al dependenței este identificat cu tradiția și cultura profund patriarhale ce caracterizează societatea românească și care duc la formarea unor comportamente adaptabile mediului economic pentru asigurarea existenței, dar care rămân extrem de inflexibile în raport cu relațiile de gen.

Aspecte metodologice

În acest articol deci, mi-am propus atât să găsec o explicație pentru problemele de gen care apar în comunitatea studiată, explicație care să fie plauzibilă, susținută de date statistice și de indicatori măsurabili, cât și să ajung la o mai bună înțelegere a mecanismului care determină distribuția și percepția rolurilor de gen din perspectiva actorilor direct implicați. Astfel, în prima etapă am aplicat un chestionar, în mare parte compus din întrebări închise, cu scale nominale și ordinale, prin care am încercat să surprind tendințele, cadrul general, iar în cea de-a doua, pe baza rezultatelor obținute inițial, am efectuat interviuri de profunzime semistructurate care au avut ca scop surprinderea tocmai a acelor aspecte care nu au putut fi cercetate prin metoda cantitativă.

Eșantionul cercetării cantitative a fost constituit din angajați ai unei societăți de industrie textilă dintr-o localitate a județului Olt, dimensiunea acestuia ajungând la 74 de subiecți cu următoarea distribuție a datelor de identificare sex și vârstă: sex – 69% feminin, 31% masculin; vârstă – 68% având 18–29 ani și 32% având 30–59 ani.

Obiectivul specific al acestui tip de cercetare este de a descrie relațiile de gen care se stabilesc în familiile subiecților intervievați în urma analizei și interpretării rezultatelor statistice obținute după aplicarea anchetei, făcând apel la metode specifice, precum diferențiala semantică, analiza tendințelor, corelarea rezultatelor etc.

Pentru a avea o imagine cât mai clară asupra fenomenului cercetat am urmărit structurarea chestionarului, prin asocierea întrebărilor, în subteme care, corelate, să poată scoate în relief structura relațiilor de gen existente în cadrul populației cercetate. Astfel, pe lângă categoria datelor de identificare care au urmărit descrierea cât mai completă a

profilului subiectului⁸, celelalte date au fost grupate în următoarele categorii:

- Variabile de identificare;
- Venituri – am avut în vedere aici identificarea tuturor surselor de venituri, dar și a principalelor cheltuieli;
- Percepția rolurilor – întrebările cuprinse în această categorie au avut în vedere obținerea de informații cu privire la cum este sau cum ar trebui să fie societatea din perspectiva relațiilor de gen ;
- Distribuția rolurilor – urmărește analiza relațiilor de gen prin prisma distribuției rolurilor în familiile subiecților.

Așa cum am precizat deja mai sus, cea de-a doua parte a constat în realizarea unei cercetări calitative. Obiectivul specific al cercetării calitative este înțelegerea motivațiilor care stau la baza anumitor comportamente, a cauzelor perpetuării unor fenomene cum sunt cele ale patriarhatului, dependenței etc. *Proiectarea cercetării* este flexibilă, interactivă, urmărindu-se obținerea informațiilor relevante.

Eșantionul cercetării calitative

Având în vedere *amploarea informațiilor obținute* în urma unei astfel de cercetări, eșantionul este unul redus, nereprezentativ pentru populația cercetată. Eșantionarea a fost una de tip *criteriu*, astfel unitățile intervievate au trebuit să satisfacă anumite caracteristici. Eșantionarea de tip criteriu este definită ca fiind eșantionarea care ia sub observare cazurile care „satisfac un anumit criteriu și care conțin elemente utile pentru a asigura calitatea datelor adunate”⁹. În cazul acestui proiect de cercetare criteriile de bază în delimitarea universului cercetării au fost sexul, educația și venitul. Tehnica de obținere a datelor a fost interviul semistrukturat. Am ales această tehnică pentru a putea avea acces direct și interactiv la subiectivitatea umană și pentru a putea releva aspecte greu de surprins prin utilizarea unei metode cantitative cum este chestionarul. Ghidul de interviu a fost structurat pe patru mari teme după cum urmează: venituri, muncile casnice, viața publică, violență domestică.

Prin intermediul analizei calitative am urmărit în mod explicit înțelegerea mecanismelor care duc la perpetuarea patriarhatului în mediul rural, prin interviuarea unui număr redus de subiecți, selectați după anumite criterii pe care le-am considerat relevante. Mi-am propus prin acest tip de cercetare să aflu ce se află în spatele răspunsurilor fixe, standard și predefinite din chestionar, cum s-au construit aceste răspunsuri, pe ce bază, cum trăiesc și cum se raportează oamenii din această localitate la relațiile de gen, cum își justifică ei subordonarea în fața *pattern*-ului patriarhal. De asemenea, am urmărit dacă și cum se modifică aceste percepții pe măsura creșterii nivelului educațional și a veniturilor, cât și diferențele între percepțiile bărbaților și ale femeilor. Alegerea subiecților soț-soție a avut ca scop obținerea unei imagini cât mai complete a structurării relațiilor în familie.

Rezultatele cercetării

Pe de o parte, interpretarea strict statistică a rezultatelor obținute în urma aplicării chestionarului și a centralizării datelor conduce la ideea că, din punctul de vedere al relațiilor de gen, lucrurile nu stau chiar rău în această comunitate, că diferențele existente nu sunt fundamentate pe inegalități prin naștere, ci pe inegalități dobândite, că avem

de-a face cu mentalități de tip patriarhal, dar acestea sunt de fapt minoritare, majoritatea optând pentru egalitatea între sexe, pentru parteneriat și cooperare în familie. Mai exact, cei mai mulți dintre respondenți consideră că atât bărbaților, cât și femeilor le este la fel de greu să se descurce în societatea românească, iar distribuția pe domenii de activitate în funcție de sex arată că atât bărbații, cât și femeile pot lucra în cele mai multe domenii – diferențele apărute având la bază nu genul, ci capacitatea, mai ales cea fizică, de a efectua o anumită activitate; nu contează sexul celui care ia deciziile în familie, atât bărbații, cât și femeile ar trebui să aibă acces la viața publică și să ocupe funcții de conducere. De asemenea, în ceea ce privește distribuția rolurilor, cele mai multe răspunsuri au susținut că și bărbații, și femeile muncesc la fel de mult, iar deciziile cu privire la cheltuirea banilor în familie sunt luate de ambii parteneri¹⁰.

Pe de altă parte, contactul nemijlocit cu realitatea studiată pe o perioadă destul de lungă de timp m-a făcut să înțeleg că fenomenul cercetat este mai complex, că nu poate fi încadrat în categoriile fixe ale unei scale dintr-un chestionar și nici măcar în lejeritatea oferită de o întrebare cu răspuns deschis, că acest tip de cercetare, și anume cel cantitativ, este extrem de util în creionarea cadrului general, în descrierea contextului, în formularea de generalizări, dar că în același timp nu este nici pe departe suficient pentru înțelegerea cât mai exactă a fenomenului studiat. În acest context, interviurile au devenit indispensabile în surprinderea caracterului real al relațiilor de gen și nu cel aparent, al promovării unui model partenerial proiectat mai degrabă la nivel de aspirații¹¹.

Din cercetarea realizată rezultă că imaginea satului românesc începe să se schimbe, iar subdezvoltarea generată de proasta gestionare a resurselor existente, imediat după schimbările din 1989, cât și mult timp după aceea, nu mai reprezintă termenul generic care mai poate fi folosit pentru descrierea satului în care am realizat cercetarea.

Dacă ruralul era până nu demult caracterizat de agricultură ca principală sursă de venituri a populației din acest mediu, structura ocupațională fiind una specifică, mai exact una în care erau eliminate specializările, intelectualitatea, serviciile, dar care promova în schimb „lucrătorul familial neremunerat” care rămânea ocupat mult după vârsta de pensionare și care se ducea puțin la școală¹², satul în care am realizat cercetarea nu arăta deloc așa. În locul autoizolării în propria gospodărie¹³, am găsit o comunitate închegată, cu o viață publică activă, cu oameni implicați și interesați de politică, cu oameni care lucrează pentru un salariu, care ies zilnic din spațiul privat al gospodăriei pentru a merge la serviciu, loc în care se formează grupuri de prieteni, au loc întâlniri formale și informale, se schimbă păreri și impresii etc.

Dezvoltarea industriei la sat a dus la apariția a noi surse de venituri, salariile, care au devenit în scurt timp principalele surse de venituri, și la reconfigurarea relațiilor de gen, femeile ieșind alături de bărbați din sfera privată, pentru a anihila efectele subdezvoltării. Munca salariată este un fenomen care tinde să se generalizeze în rural, cel puțin în zona în care am realizat cercetarea. Astfel, munca salariată devine un punct de reper în viața comunității, care începe să se deschidă, să nu mai fie autarhică. Salariile devin principalele surse de venituri, cu toate că cei mai mulți declară că au pământ, dar că nu obțin venituri de pe urma agriculturii. Ineficiența practicării agriculturii pe cont propriu și apariția industriei, în special a industriei ușoare, a dus la atragerea pe piața muncii a unui număr mare indivizi până atunci neocupați sau lucrători în agricultură. Dintre aceștia o mare parte au fost femei care s-au adaptat la cerințele pieței și au devenit printre principalii susținători financiari ai familiilor lor.

Femeile s-au adaptat la condițiile economice și sociale nou apărute, iar societatea, schimbată doar la acest nivel, s-a adaptat la modelele patriarhale deja existente, și anume discriminarea ocupațională și discriminarea veniturilor, astfel femeile fiind împinse spre ocupații cu calificare inferioară, iar salariile lor fiind în medie mai mici decât cele ale bărbaților. Indivizii percep aceste diferențe, dar nu au capacitatea de a înțelege mecanismele care duc la perpetuarea lor, ci doar consideră că femeilor le este mai greu să se descurce în societatea românească¹⁴.

Noua configurare a societății și lupta pentru supraviețuire au dus la strânsa dependență dintre muncile casnice și munca salariată pentru asigurarea existenței, la transformarea rolurilor tradiționale în familie, femeile din mediul rural nemaifiind legate de spațiul privat, de gospodărie, ci participând activ la viața publică. Se mențin însă mentalitățile specifice unei societăți profund patriarhale conform cărora este mai mult datoria bărbaților să aducă banii în casă, să ia deciziile în familie și să participe la viața publică.

Însă, așa cum am mai precizat, rezultatele obținute în urma anchetei și aplicării metodelor statistice specifice pentru obținerea scorurilor medii sugerează că **nu** diferențele de gen sunt cele care duc la condiția mai proastă a femeilor comparativ cu cea a bărbaților¹⁵, că indivizii sunt percepuți în primul rând ca oameni și nu ca „bărbați” și „femei” între care există o relație ierarhică, o relație de dominare a femeilor de către bărbați în virtutea unei dependențe fie economică, fie social-legală, politică sau moral-psihologică. Informațiile obținute în urma efectuării cercetării calitative și a parcurgerii altor cercetări pe această temă m-au determinat să interpretez rezultatele obținute mai ales prin prisma răspunsurilor care vin să infirme părerea generală conform căreia influențele de gen nu sunt semnificative în structurarea relațiilor în comunitatea cercetată, adică să abordez „problematika răspunsurilor dintr-o perspectivă falsificaționistă, încercând să vad ce valoare au răspunsurile care infirmă și nu cele care ne liniștesc conștiința”¹⁶.

Punând în aplicare acest mecanism de gândire au rezultat următoarele concluzii:

- 45,9% dintre respondenți au considerat că femeilor le este mai greu să se descurce în societatea românească, în timp ce numai 6,7% au spus că bărbaților;
- 27% dintre răspunsuri au fost în favoarea bărbaților ca fiind de preferat în luarea deciziilor, în timp ce numai 4,05% au fost în favoarea femeilor;
- 33,7% – bărbații sunt cei care ar trebui să aibă funcții de conducere în viața publică, în politică, 2,7% – femeile;
- 39,1% – femeile sunt cele care muncesc mai mult, 9,4% – bărbații sunt aceia;
- 18,9% – bărbații hotărăsc cum se cheltuiesc banii în familie, 17,5% – femeile.

Distribuția răspunsurilor care nu sunt neutre evidențiază clar existența unor preconcepții determinate de apartenența la unul sau celălalt dintre sexe, preconcepții specifice tradițiilor patriarhale care au în centrul lor bărbatul ca deținător al autorității, ca principal decident și ca principal actor în spațiul public.

După cum este lesne de înțeles, o dimensiune esențială a acestei cercetări a reprezentat-o cea dedicată veniturilor. Implicațiile studierii acestui aspect sunt mult mai ample decât ar putea părea la prima vedere, iar rezultatele obținute nu fac decât să confirme ipoteza existenței discriminării ocupaționale și discriminării veniturilor, dar și cea a obținerii independenței economice a femeilor.

Discriminarea ocupațională presupune pe de o parte eliminarea femeilor de pe piața muncii, iar pe de altă parte împingerea lor către ocupațiile cu venituri și cu statut inferioare¹⁷. Distribuția sexelor pe categorii de ocupații arată că jumătate dintre femei muncesc

necalificat, în timp ce acest fenomen îi afectează numai pe 32,1% dintre bărbați¹⁸. Distribuția ocupațională pe sexe, rezultată în urma cercetării cantitative, este foarte apropiată de cea obținută în Barometrul de gen 2000, peste jumătate din femeile angajate fiind încadrate ca muncitori necalificați, în timp ce cei mai mulți bărbați sunt calificați. De asemenea, discriminarea ocupațională se manifestă și în cazul funcțiilor superioare, iar dacă Barometrul de gen arată că sunt o dată și jumătate mai mulți bărbați în funcții superioare, în cazul de față situația este mult mai gravă, fiind de nouă ori mai mulți bărbați cu funcții superioare decât femei.

Cum spuneam, se menține și discriminarea veniturilor, bărbații având în medie salarii cu 200 de lei mai mari decât salariile femeilor. Discriminarea veniturilor este susținută și de rezultatele obținute la întrebarea „Care este salariul mediu lunar al soțului/soției?”, care scot în evidență aproape aceeași situație, și anume faptul că soțiile bărbaților intervievați au salarii mai mici decât soții lor.

Însă răspunsurile înregistrate la această întrebare ne atrag atenția asupra unui alt aspect foarte important în privința relațiilor de gen, și anume asupra faptului că 39% dintre femeile intervievate au declarat că soții lor nu lucrează. Tradiția patriarhală susține ideea conform căreia bărbatul ar trebui să fie capul familiei, el fiind principalul susținător financiar al acesteia, iar femeia este cea care își asumă responsabilitatea muncilor casnice. Acest model de configurare a relațiilor de gen este susținut de peste 55% dintre respondenți și este completat și cu imaginea femeii ca principal responsabil de îndeplinirea atribuțiilor referitoare la treburile casnice – 60,8% din răspunsuri, iar dacă folosim algoritmul falsificaționist, se poate lesne observa cât de actuale sunt încă *pattern*-urile patriarhale. Astfel, dacă el este cel care aduce banii în casă, tot el este și cel care îi gestionează, care ia deciziile în familie, ceilalți membri ai familiei, în virtutea așa-zisei dependențe economice, trebuind să se supună autorității acestuia.

Întrebarea, firească de altfel, care apare acum este următoarea: cum s-au schimbat relațiile de gen în familiile în care femeia este principalul susținător financiar al familiei? Preia ea rolul „patriarhului”? Ce se întâmplă cu autoritatea bărbatului în acea familie? Care este situația în cele 39% din cazuri în care femeia este și „capul” familiei și „stâlpul” casei?

Logic ar fi ca, urmând algoritmul conform căruia autoritatea în familie este potențată de capacitatea de a produce venituri, de capacitatea de a întreține familia, în cele 39% din familii modelele patriarhale să fie inversate, iar această situație să fie reflectată în răspunsurile date la întrebările care urmăresc distribuția rolurilor.

Răspunsurile date la întrebarea „Cine hotărăște cum se cheltuiesc banii în familia dumneavoastră?” nu susțin însă această logică, mai exact doar 23% dintre femei au spus că în familiile lor ele sunt cele care hotărăsc cum se cheltuiesc banii, cele mai multe alegând varianta neutră. Pentru a nu fi acuzată de părtinire, trebuie să scot în evidență posibilitatea ca ipoteza conform căreia există tendința de a da răspunsuri neutre, comode să poată acționa în această situație în două direcții: fie sunt mai multe femei care decid în privința banilor, dar care au ales varianta neutră, fie sunt mai puține, dar care de asemenea s-au conformat modelelor dezirabile.

Folosind același mecanism de gândire în interpretarea situațiilor existente în familiile bărbaților intervievați, în care 50% sunt familii în care soțiile nu lucrează, și anume corelând acest rezultat cu cele înregistrate la întrebarea „Cine hotărăște cum se cheltuiesc banii în familia dumneavoastră?”, mai exact la distribuția pe sexe a răspunsurilor¹⁹, vom

ajunge la concluzia că ipoteza conform căreia autoritatea patriarhală este menținută în virtutea dependenței membrilor familiei de veniturile tatălui nu se confirmă.

Faptul că nu relațiile de dependență economică mențin autoritatea patriarhală este confirmat și în interviurile realizate pentru cercetarea calitativă, în care observăm că femeile au un discurs apropiat de cel al bărbaților – ele vorbesc de gestionarea banilor, de luarea deciziilor, de importanța muncii salariate în aceiași termeni, specifici raționamentului masculin dominant. O scurtă sinteză a informațiilor obținute scoate în evidență ieșirea clară a femeilor din spațiul privat, independența lor financiară de veniturile soților pe tot parcursul vieții, excepții făcând scurte perioade de concediu maternal, dar care sunt echilibrate de perioade de șomaj pentru bărbați. Cele trei doamne intervievate au lucrat ca salariate încă de la terminarea studiilor, iar scurtele perioade în care au întrerupt lucrul au fost momente grele în viața lor, momente de ruptură. Așadar, normalul pentru ele reprezintă nu femeia casnică, ci femeia activă, care muncește remunerat alături de soț pentru întreținerea familiei. Ele au o contribuție esențială la veniturile familiei, chiar dacă soții lor câștigă mai mult, existând perioade determinate de timp în care au fost singurele susținătoare financiare ale gospodăriei.

Influența *pattern*-ului dominant care aruncă femeile în directă competiție cu bărbații pe piața muncii este simțită și în apariția similarităților ocupaționale. Astfel, răspunsurile date la întrebarea "Cine considerați că ar trebui să lucreze în următoarele domenii?" scot în evidență tendința generală de a considera că nu contează sexul, astfel femeile fiind capabile să lucreze în aproape toate domeniile la fel ca și bărbații, cărora însă le sunt rezervate construcțiile, transporturile și industria extractivă. *Feedback*-ul primit în urma acestei întrebări a scos în evidență raționamentul conform căruia femeile pot lucra în orice domeniu, atât timp cât au capacitatea fizică și intelectuală să o facă, diferențele intervenite rezultând din tocmai acest model de gândire, care sugerează că nu diferențele de gen stau la baza distribuției ocupaționale. Așadar, femeile au tendința să se masculinizeze pentru a face față mai bine provocărilor oferite de o societate în care este mult mai avantajos să te naști bărbat decât femeie²⁰.

Asumarea responsabilității întreținerii familiei atrage după sine reconfigurarea rolurilor tradiționale în familie în sensul creionării unui fel de *parteneriat limitat* în cadrul familiei, menționând că atunci când vorbesc de parteneriat limitat mă refer la împărțirea responsabilităților în familie fără a ține seama de diferențele de gen, atât timp cât ele nu pot fi împărțite tocmai ținând cont de acest criteriu. Mai exact, bărbații gătesc, spală, au grijă de copii atât timp cât soțiile lor nu pot face asta fiind ocupate cu serviciul. Altfel, aceste responsabilități le revin clar femeilor, chiar dacă ele continuă să muncească. Intervine aici problema raportului dintre munca salariată și munca în gospodărie, ambele fiind esențiale pentru locuitorii din mediul rural în asigurarea existenței. Cei mai mulți dintre ei muncesc peste opt ore, iar timpul rămas pentru treburile casnice este foarte scurt. Astfel, renunță la muncile în gospodărie, acestea sunt făcute de cine ajunge primul acasă, de cine are mai mult *timp liber*²¹, bărbat sau femeie.

Am văzut până acum care sunt schimbările care intervin în sfera publică și în cea privată, raportându-ne în special la munca salariată, dar ce transformări au intervenit în familiile cercetate în raport cu munca în gospodărie? Dacă și soțul, și soția merg la serviciu, cine se ocupă de treburile casnice? Sunt ele mai puțin importante în raport cu munca salariată?

Muncile casnice continuă să ocupe un loc foarte important în viața comunităților rurale,

cei mai mulți dintre respondenți considerând munca în gospodărie la fel de importantă ca serviciul, iar un număr semnificativ, aproximativ 23%, o consideră ca fiind chiar mai importantă. Acest rezultat este susținut și de informațiile obținute în urma interviurilor în care personajele noastre își descriu o zi obișnuită din viața lor ca o balansare continuă între munca în gospodărie și cea în afara acesteia, adică serviciul, punând accent pe importanța amândurora și pe efortul susținut de a le duce la bun sfârșit.

Rezultatele obținute în cadrul cercetării cantitative cu privire la distribuția responsabilităților legate de muncile casnice scot în evidență menținerea rolurilor tradiționale în familie: mama este cea care se ocupă cel mai mult de creșterea și îngrijirea copiilor, de grădinărit, de gătit, de curățenie, de creșterea animalelor, de îngrijirea bătrânilor, tatăl ocupându-se mai mult de reparații. Muncile casnice sunt împărțite mai degrabă cu bunicii decât cu soțul, bunici care se ocupă de agricultură, de creșterea și îngrijirea animalelor și de grădinărit.

Totuși, răspunsurile primite la întrebarea „Cine considerați că muncește mai mult în familia dumneavoastră?” nu scot în evidență ceea ce am prezentat în rândurile de mai sus, ci o situație echilibrată între respondenții care au spus că femeile muncesc mai mult și cei care au spus că bărbații, cele mai multe răspunsuri fiind înregistrate pentru varianta „și femeile, și bărbații muncesc la fel de mult”.

Aceste diferențe pot fi explicate în mai multe feluri: fie ne bazăm pe tendința de a da răspunsuri neutre și convenabile, fie avem în vedere că întrebarea „Cine considerați că muncește mai mult în familia dumneavoastră?” se referă la muncă în general, deci înglobând munca salariată, pe când prima întrebare se referă numai la muncile casnice, astfel deficitul de activitate în gospodărie acumulat de bărbați este completat cu un surplus de muncă salariată, fie luăm răspunsurile ca atare, cu mențiunea că diferențele apărute au ca fundament imposibilitatea măsurării exacte a acestui fenomen²².

Totuși, corelând aceste date cu cele din interviuri, am considerat că cea mai viabilă variantă este aceea conform căreia femeile muncesc mai mult, având în vedere că au un loc de muncă și se ocupă și *mai mult* de treburile casnice, dar nu considerabil mai mult decât bărbații.

Cum am văzut, atât bărbații, cât și femeile muncesc salariat. Cu toate că salariile sunt principala sursă de venit, acestea nu sunt suficiente pentru asigurarea traiului, deci munca în gospodărie – mă refer aici în special la grădinărit, creșterea și îngrijirea animalelor, și agricultura rămân generatoare de bunăstare. Salariul este necesar, dar nu suficient pentru traiul de zi cu zi, nevoile fiind satisfăcute atât din acesta, cât și din activități colaterale ca agricultura și muncile în gospodărie.

Interdependența dintre munca salariată, cea în gospodărie și practicarea agriculturii este evidențiată și de structura cheltuielilor suportate într-o lună, de comportamentul afișat vis-à-vis de economisirea unor resurse și de principalele probleme cu care se confruntă persoanele care au reprezentat subiecții acestei cercetări.

O mare parte dintre subiecți (71%) a declarat că deține pământ, fără a declara însă că obține venituri din agricultură – nici măcar un respondent din cei șaptezeci și patru intervievați. Așadar, chiar dacă au pământ și practică agricultură, produsele obținute sunt folosite strict pentru autoconsum, pentru satisfacerea nevoilor gospodăriei respective, și nu pentru a fi vândute în scopul obținerii de venituri suplimentare.

De asemenea, faptul că doar 14% din respondenți au economii evidențiază că aceștia trăiesc încă la limitele unui trai decent, reușind însă cu greu să își acopere cheltuielile

aferente vieții de zi cu zi – hrană, energie electrică, gaz, întreținerea copiilor –, iar economiile au ca scop satisfacerea unor nevoi primare sau sociale – achiziția unei locuințe și educația copiilor.

Problemele care au fost menționate ca fiind principale sunt legate de posibilitatea de a asigura veniturile necesare întreținerii familiei, mai exact cei mai mulți dintre cei interviuați au spus că au dificultăți financiare. De remarcat este faptul că pe locul doi ca frecvență a răspunsurilor a fost menționată lipsa timpului liber. Deci, lipsa banilor determină indivizii să își concentreze eforturile către satisfacerea acestei nevoi, generând în schimb una nouă, lipsa timpului liber, și pentru bărbați, și pentru femei.

Astfel, pentru satisfacerea nevoilor, atât bărbații, cât și femeile prestează dubla zi de muncă. Chiar dacă munca în casă le revine în mare parte femeilor, în familiile care au teren agricol și cresc animale munca este distribuită relativ uniform între bărbați și femei. Mai mult, obiceiurile în familie încep să se schimbe: femeile nu mai gătesc zilnic, bărbații încep să se ocupe și de treburile casei, gospodăriile au angajați care se ocupă de muncile agricole, plătiți din salarii, adeseori în schimburi de noapte în perioadele de campanie agricolă.

Cum arată o zi obișnuită din viața locuitorilor din satul în care s-a desfășurat cercetarea? Se trezesc cu câteva ore înainte de începerea serviciului, se ocupă de treburile din gospodărie și, dacă e cazul, pregătesc copiii de școală. Apoi merg la serviciu, în general între orele 7 și 17, se poate întâmpla însă să lucreze și mai mult, adică până la 19, se întorc acasă și continuă treburile în gospodărie. Rolurile sunt într-adevăr împărțite în funcție de gen, adică femeile gătesc, spală, fac curățenie, se ocupă de copii, în timp ce bărbații fac reparații, merg la câmp, se ocupă de animale, de grădină. Totuși, în situațiile în care soția stă mai mult timp la serviciu, soțul își asumă responsabilitatea îndeplinirii activităților casnice fără a ține seama de diferențele de gen – mai exact, dacă trebuie, gătește, spală, face curățenie și se ocupă de copii.

Vladimir Pasti vorbește de „necesitatea unui echilibru al discriminării ocupaționale: ceea ce pierd în prioritate femeile pe piața muncii, câștigă în prioritate în gospodărie”²³. Nu sunt de acord cu această afirmație; dimpotrivă, consider că ceea ce pierd femeile prin discriminarea ocupațională și a veniturilor este accentuat, pe măsura participării lor tot mai mari pe piața forței de muncă, în ramuri de importanță strategică cum ar fi industria textilă, servicii, comerț²⁴, de ceea ce „câștigă” în gospodărie în urma asumării responsabilității treburilor casnice. Acest lucru se întâmplă atât timp cât asumarea acestor responsabilități nu este echilibrată de obținerea și posibilitatea de exercitare a drepturilor aferente, echivalente responsabilităților asumate, cauzată de menținerea superiorității bărbaților pe baza tradițiilor și cutumelor patriarhale. De asemenea, trebuie făcută distincția dintre munca salariată, despre care putem vorbi în termeni de câștig, ea fiind vizibilă, „recunoscută” ca muncă, și „munca invizibilă”, în urma căreia nu putem vorbi de remunerație. Din acest punct de vedere se pare că femeile au extraordinara capacitate de a-și asuma responsabilități fără a-și revendica drepturile asociate, de a fi independente – economic, politic, socio-legal –, continuând a rămâne dependente moral-psihologic, această dependență reducând efectele tuturor celorlalte forme de independență.

Aceste efecte sunt evidente mai ales când vine vorba de probleme care ies din categoria celor care se supun valorilor tradiționale, precum divorțul, valorile apreciate ca fiind importante în educația copiilor, percepția asupra femeilor. Divorțul nu este condamnat decât în cazurile în care cei doi parteneri nu mai pot viețui împreună, altfel femeia este în

general cea care trebuie să facă sacrificii, compromisuri, să facă tot ceea ce îi stă în putere pentru a ține familia unită. Ea trebuie să fie rațională, supusă și să urmărească întotdeauna binele familiei și în special al copiilor de a căror soartă este mai mult responsabilă decât tatăl. Dacă bărbații mai pot greși, doar pentru că sunt bărbați, femeile au sarcina de a se sacrifica pentru familie, divorțul fiind acceptat doar în cazuri extreme.

Femeile divorțate sau care au copii fără a fi căsătorite legal sunt stigmatizate atât de celelalte femei, dar mai ales de către bărbați, care au o părere foarte proastă despre acestea. Lucrurile se schimbă când vine vorba de femeile care au divorțat și își cresc singure copiii, ele fiind văzute ca mame responsabile, în timp ce acelea care au divorțat și au lăsat copiii în grija soților sunt cele mai condamnate, alături de cele care au făcut copii fără a fi căsătorite legal și nici nu își doresc un soț. Aceste categorii de femei, care ies din standardul patriarhal admis, sunt mai aspru judecate de către bărbați decât de către femei. Ele fiind așadar stigmatizate mai ales de bărbați, au șanse mult mai reduse de a-și reînțemeia o familie în cazul în care au trecut printr-un divorț, din cauza presiunilor culturale foarte mari preferând compromisurile.

În ceea ce privește educația copiilor, acestora le sunt insuflăte valorile considerate a fi cele mai „productive” în societatea în care trăim, valorile care odată însușite îi vor ajuta să aibă un trai mai bun. Acestea sunt disciplina, ascultarea, ordinea și hărnicia, valori precum libertatea de alegere și independența fiind de foarte puține ori menționate. Deci, copiii sunt educați astfel încât să aibă capacitatea de a se adapta unor condiții deja existente, predefinite, la un *status quo* căruia trebuie să i se supună și la crearea căruia sunt departe de a putea lua parte. De aceea și băieții, și fetele trebuie în primul rând să fie disciplinați și ascultători. Dacă disciplina presupune respectarea unor norme valabile într-o colectivitate, ascultarea are mai mult valența supunerii în fața unor norme stabilite în familie, a supunerii în fața părinților. Pe locul trei în educația băieților este ordinea care păstrează tradiția recomandării de valori ce incumbă respectarea unor reguli, supunerea față de anumite standarde, deci menținerea stării de fapt. În ceea ce privește fetele, ele ar trebui să fie harnice, aceasta fiind valoarea aflată pe locul trei, în acest caz hărnicia reflectând dimensiunea privat-casnică a rolului pe care o tânără fată ar trebui să și-l asume în viziunea părinților.

Pe de altă parte, valori ca independența și libertatea de alegere au înregistrat scoruri foarte reduse, atât în cazul băieților, cât și al fetelor, cu mențiunea că totuși băieții sunt aceia care ar trebui să fie mai independenți și să aibă o libertate de alegere mai mare. Aceste ultime două valori sunt văzute ca revoluționare și nepotrivite într-o societate în care cei mai mulți dintre cei intervievați depun eforturi pentru asigurarea unui trai decent, pentru satisfacerea unor nevoi primare și sociale, și în care independența și libertatea de alegere sunt văzute mai mult ca mofturi, ca nevoi superioare intangibile decât ca necesități. O educație bazată pe astfel de valori nu face decât să creeze un mediu propice menținerii și perpetuării patriarhatului.

Concluzii

Pe de o parte, urmând mecanismul descris de Maslow, conform căruia omul nu acționează decât pentru a-și satisface nevoile care sunt primare (foame, sete, somn), sociale (securitate în satisfacerea nevoilor primare, afectivitate, simpatie, considerație) și superioare (autorealizare, împlinire, putere, autonomie), cea mai mare parte a indivizilor ches-

tionați se luptă pentru satisfacerea primelor două categorii de nevoi. Faptul că normele patriarhale s-au rafinat de-a lungul timpului, au devenit din ce în ce mai subtile, fiind mascate și de cortina drepturilor egale, a egalității de șanse între bărbați și femei, a legislației antidiscriminare, a făcut ca egalitatea între sexe să nu mai fie percepută ca nevoie socială, ci să se rafineze și să treacă în rândul nevoilor superioare. Dacă feministele primului val cereau drept de vot, drept de proprietate pentru femeile măritate, accesul la educația superioară, îmbunătățirea legislației asupra divorțului și custodiei asupra copiilor, feministele celui de-al doilea val au militat pentru drepturi familiale, sprijinul statului în creșterea copiilor, prevederi legislative împotriva violului, pornografiei, prostituției, hărțuirii sexuale și violenței domestice – deci, pentru drepturi a căror lipsă aducea grave prejudicii femeilor, discriminarea de gen fiind acum mult mai subtilă și practic mult mai greu sesizabilă.

Pe de altă parte, copiii socializează de mici conform modelelor patriarhale tradiționale, deoarece pentru ei așa se definește normalitatea, stare de fapt căreia trebuie să îi facă față pentru a trăi decent. Ei sunt incapabili să schimbe această structură atât timp cât principalele valori care le sunt insuflă presupun supunerea în fața unor reguli, norme și persoane prestabilite, și nu libertatea de alegere și independența.

Așadar, în virtutea schimbărilor sociale și a necesității satisfacerii nevoilor (în special cele primare și sociale), femeile din comunitatea studiată se modernizează, adică ies din sfera privată spre cea publică, participă la societatea civilă, capătă independență financiară și, pe lângă aceasta, mai multă autoritate în familie, dar continuă să se supună normelor tradițional-patriarhale considerate ca normale, pe de o parte din cauza incapacității de a distinge nedreptățile la care sunt supuse, iar pe de altă parte din cauza educației fundamentate pe supunere și conformism.

Personal, consider că deficiențele procesului de modernizare și emancipare a femeilor în România rezidă în inserarea de sus în jos a normelor emancipatoare și mai mult la presiunile internaționale, în special cele ale Uniunii Europene²⁵, fără a avea în vedere elaborarea de politici viabile, conectate la realitatea socială, care să echilibreze situația celor două genuri. România trebuie să renunțe la modelele culturale tradiționale, cu profunde accente patriarhale, și să adopte, nu doar formal, modele care au ca fundamente relații partenoriale, de sprijin reciproc, echilibrate, „în care diferențele de sex să nu mai constituie punct de plecare pentru impunerea dominației unui grup social asupra altuia”²⁶ și care să fie eficiente în contextul specific al structurării relațiilor de gen în România. De aceea, consider că realizarea de cercetări de teren care să surprindă specificitatea relațiilor, cauzele și efectele lor, să pătrundă în intimitatea mecanismului social, să descopere și să înțeleagă caracteristicile acestuia este fundamentală în drumul spre echilibrarea celor două sexe.

Referințe

- 1 Termen mult mai des folosit și cu mai mare relevanță cel puțin pentru cercetarea de față.
- 2 Mai ales pe perioada tranziției.
- 3 Am făcut această mențiune având în vedere că apartenența noastră la comunitatea europeană a modificat sau e pe cale de a modifica esențial organizarea comunităților rurale.
- 4 U. Narayan, M. Lyndon Shanley, „O analiză a «dependenței». Amprente ale puterii asupra unuia din termenii fundamentali ai protecției sociale în SUA”, în U. Narayan, M. Lyndon Shanley, *Reconstrucția teoriei politice* (București: Ed. Polirom, 2001), 58.

- 5 *Ibid.*
- 6 Mihaela Miroiu, Doina-Olga Ștefănescu, *Gen și politici educaționale* (București: Ed. Step by Step, 2001), 16.
- 7 Vladimir Pasti, *Ultima inegalitate* (București: Ed. Polirom, 2003), 25.
- 8 Sex, vârstă, ocupație, educație, stare civilă.
- 9 A.J. Kuzel, „*Sampling in Qualitative inquiry*”, în *Doing Qualitative Research*, ed. B. Crabtree, W.L. Miller (London: Sage Publications, 1992), 38.
- 10 51,3% dintre respondenți au spus că în familiile lor și bărbații, și femeile muncesc la fel de mult, 63,5% fiind aceia care au declarat că și bărbații, și femeile decid asupra felului în care sunt cheltuiți banii în gospodărie. Interesant este însă faptul că, dacă în privința muncii 39,1% dintre respondenți au spus că în familiile lor femeile muncesc mai mult și numai 9,4% că bărbații sunt aceia, în ceea ce privește cheltuirea banilor, distribuția răspunsurilor care nu sunt neutre între bărbați și femei este aproximativ egală: 18,9% bărbați, 17,5% femeile.
- 11 Îndrăznesc să spun că această asumare, fie și la nivel de aspirații, a modelului partenerial este făcută în cea mai mare parte de femei, bărbații neavând nici un motiv să își asume „povara parteneriatului” și a responsabilităților vieții casnice atât timp cât ea poate fi foarte bine dusă de femei. Bărbații continuă însă, la nivel declarativ, să susțină parteneriatul în familie.
- 12 Vladimir Pasti et al., *România – starea de fapt* (București: Nemira, 1997), 58.
- 13 *Ibid.*, 59.
- 14 Rezultatele obținute arată că cei mai mulți dintre intervieuați, 47,2%, consideră că atât bărbaților, cât și femeilor le este la fel de greu să se descurce în societatea românească, dar un procent semnificativ, și anume 45,9%, sunt de părere că femeilor le este mai greu, spre deosebire de numai 6,7% care au precizat că bărbații sunt aceia cărora societatea nu le oferă condiții de afirmare cel puțin egale cu cele ale celeilalte categorii, și anume femeile. Distribuția în funcție de gen a răspunsurilor date la aceeași întrebare scoate în evidență aceeași realitate, exceptând tendința firească prin care femeile se consideră ele însele a fi mai dezavantajate, și bărbații la fel. Procentul mare al celor care au susținut că femeile sunt cele cărora le este mai greu să se descurce în societatea românească este corelat cu o distribuție relativ uniformă între sexe și cu faptul că distribuția nu variază semnificativ în funcție de educație sau de grupele de vârstă.
- 15 Am în vedere aici cercetarea realizată de Vladimir Pasti și prezentată în cartea *Ultima inegalitate*, mai exact capitolul în care sunt prezentate fenomenele de discriminare a veniturilor și de discriminare ocupațională, pe care o consider extrem de relevantă pentru contextul actual al societății românești, din perspectiva relațiilor de gen, și la ale cărei rezultate voi mai face apel pe parcursul acestui articol.
- 16 Mihaela Miroiu, Doina-Olga Ștefănescu, *Gen și politici educaționale* (București: Step by Step, 2001), 30.
- 17 Vladimir Pasti, *Ultima inegalitate* (București: Ed. Polirom, 2003), 164.
- 18 Mihaela Miroiu, Renate Weber, *Barometrul de gen* (București: Fundația pentru o societate deschisă și Gallup Organization, 2000).
- 19 50% dintre bărbații intervieuați au răspuns că soțiile lor nu lucrează, deci salariul lor este principala sursă de venit în acele familii. Totuși, numai 26% au declarat că ei sunt aceia care hotărăsc cum se cheltuiesc banii în familie, acest fapt putând avea mai multe explicații: fie nivelul în general mic al veniturilor care abia acoperă nevoile familiei este gestionat de femei, ca principalele responsabile de treburile și cheltuielile gospodărești (bărbații fiind cei care aduc banii în casă și așteaptă după aceea prestări de servicii în schimbul acestora), fie răspunsurile sugerează mai degrabă o situație declarată, dar nu și asumată. Important este faptul că cifrele înregistrate subliniază clar accesul femeilor la resursele

- soților lor, dependența regăsindu-se astfel într-un registru mult mai subtil, anume cel moral-psihologic.
- 20 45,9% dintre respondenți sunt de părere că femeilor le este mai greu să se descurce în societatea românească, spre deosebire de numai 6,7% care au precizat că bărbații sunt aceia cărora societatea nu le oferă condiții de afirmare cel puțin egale cu cele ale celeilalte categorii, și anume femeile.
- 21 Sublinierea atrage atenția asupra percepției timpului liber ca fiind timpul rămas în afara orelor de serviciu, care este ocupat cu munca în gospodărie.
- 22 *Mai mult* putând însemna *puțin mai mult*, *mult* sau *mult mai mult*.
- 23 Vladimir Pasti, *Ultima inegalitate* (București: Ed. Polirom, 2003), 130.
- 24 *Ramură strategică* este considerată a fi acea ramură în care merită să investești – patru din cele cinci industrii exportatoare sunt dominate de femei (confecții, textile, chimică și de fibre). Toate ramurile masculine salarizate de stat au grile de salarizare mai mari decât toate ramurile feminine – vezi Vladimir Pasti, *Ultima inegalitate* (București: Ed. Polirom, 2003), 193.
- 25 *Planul Național de Acțiune pentru egalitatea de șanse între bărbați și femei*, adoptat de către Guvernul României în 2000, <http://sas.mmssf.ro/compendiumLegislativ.php?id=14>
- 26 Vladimir Pasti, *Ultima inegalitate* (București: Ed. Polirom, 2003), 90.

Bibliografie

1. Academia Română și PNUD. *Raportul Național al Dezvoltării Umane*. București: Editura Expert, 1999.
2. Anuarul statistic 2006, accesat de pe www.insse.ro
3. Banton, Michael. *Discriminarea*. București: Editura DU Style, 1998.
4. Baxter, Janeen, Emily W. Kane. „Dependence and Independence: A Cross-National Analysis of Gender Inequality and Gender Attitudes”. *Gender and Society* 9, No. 2 (1995), 193–215.
5. Borgatta, Edgar F., Rhonda J.V. Montgomery. *Encyclopedia of Sociology*, Second edition, Volume I. New York: Macmillan Reference, 2000.
6. Bruhn, Klaus Jehnsen, Nicholas W. Jancowski. *A Handbook of Qualitative Methodologies of Mass Communication Research*. New York: Routledge, 1991.
7. Bucur, Maria, Mihaela Miroiu. *Patriarhat și emancipare în istoria gândirii politice românești*. București: Editura Polirom, 2002.
8. Bulai, Alfred, Mihaela Miroiu. *Gen. Interese politice și inserție europeană*. București: SNSPA, 2007.
9. Cauc, Ion, Septimiu Chelcea, Ioan Mărginean. *Cercetarea sociologiei. Metode și tehnici*. Deva: Editura Destin, 1998.
10. Codiță, Cornel, Mihaela Miroiu, Vladimir Pasti. *România – starea de fapt*. București: Editura Nemira, 1997.
11. Cohen, Philip, Matt L. Huffman. „Individuals, Jobs and Labor Markets: The Devaluation of Women’s Work”. *American Sociological Review* 68, No. 3 (2003), 443–63.
12. Comisa Europeană. *Gender Equality*. Comisia Europeană – Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=418>
13. Comisia națională de statistică – România și PNUD – România. *Femeile și bărbații în România*. București: AriPress, 2000.
14. Denzin, Norman K., Yvonna Lincoln. *Handbook of Qualitative Research*. London: Sage, 2000.
15. Dragomir, Otilia, Mihaela Miroiu. *Lexicon feminist*. București: Editura Polirom, 2002.
16. Georgescu, Dakmara, Doina-Olga Ștefănescu. *Cultură civică. Manual pentru Clasa a VII-a*.

- București: Editura Humanitas Educațional, 2003.
17. Hartmann, Heidi. „The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a More Progressive Union”. În *Women and Revolution. The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: A Debate on Class and Patriarchy*, ed. Lydia Sargent, 1–41. London: Pluto Press, 1981.
 18. Herțeliu, Claudiu, Erika Tușa, Andrei Tudorel. *Percepția discriminării de gen la nivelul populației educate tinere din România – o abordare cantitativă*. București: Academia de Studii Economice, 2006.
 19. Ilinca, Cristina, Vladimir Pasti. *O realitate a tranziției: discriminarea de gen*, Raport de cercetare. București: Institutul de Studii ale Dezvoltării, 2001.
 20. Iluț, Petru. *Abordarea calitativă a sociumanului – concepte și metode*. Iași: Editura Polirom, 1997.
 21. Kennelly, Ivy. „I would never be a secretary: Reinforcing Gender în Segregated and Integrated Occupation”. *Gender and Society* 16, No. 5 (2002), 603–24.
 22. Kiger, Gary, Pamela J. Riley, Daphne Stevens. „Working Hard and Hardly Working: Domestic Labor and Marital Satisfaction among Dual-Earner Couples”. *Journal of Marriage and Family* 63, No. 2. (May, 2001), 514–56.
 23. Kligman, Gail. *Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceaușescu*. București: Editura Humanitas, 2000.
 24. Kuzel, Anton J. „Sampling in Qualitative Inquiry”. În *Doing Qualitative Research*, ed. B. Crabtree, W.L. Miller. London: Sage Publications, 1992.
 25. Lăcătuș, Maria-Liana. *Cultură civică – manual pentru clasa a VII-a*. București: Editura Univers, 2007.
 26. Lăcătușu, Maria-Liana. *Cultură civică – manual pentru clasa a VIII-a*. București: Editura Corint, 2007.
 27. Legea nr. 202/2002 privind egalitatea de șanse între femei și bărbați (publicată în Monitorul Oficial Partea I nr. 301 din 8 mai 2002). http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/202_2002.php
 28. Legea nr. 27 din 5 martie 2004 privind aprobarea Ordonanței Guvernului nr. 77/2003 pentru modificarea și completarea Ordonanței Guvernului nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare. http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act?nr=27&an=2004
 29. Mainiero, Lisa. „Coping with Powerlessness: The Relationship of Gender and Job Dependency to Empowerment-Strategy Usage”. *Administrative Science Quarterly* 31, no. 4 (Dec., 1986), 633–53.
 30. Mărginean, Ioan. *Proiectarea cercetării sociologice*. București: Editura Polirom, 2004.
 31. Miroiu, Mihaela, Doina-Olga Ștefănescu. *Gen și politici educaționale*. București: Editura Step by Step, 2001.
 32. Miroiu, Mihaela, Renate Weber. *Barometrul de gen*. București: Fundația pentru o Societate deschisă și Gallup Organization, 2000.
 33. Miroiu, Mihaela. *Convenio: despre natură, femei și morală*. București: Editura Polirom, 2002.
 34. Miroiu, Mihaela. *Drumul către autonomie*. București: Editura Polirom, 2004.
 35. Miroiu, Mihaela. *Gândul umbrei. Abordări feministe în filosofia contemporană*. București: Editura Alternative, 1995.
 36. Miroiu, Mihaela. *Societatea retro*. București: Editura Trei, 1999.
 37. Narayan, Urma, Mary Lyndon Shanley. *Reconstrucția teoriei politice*. București: Editura Polirom, 2001.
 38. Organizația AUR, Asociația Națională a Specialiștilor în Resurse Umane, *O ilustrare statistică a situației femeilor și bărbaților în Uniunea Europeană (27 de state membre)*, editat de Biroul de Presă al Eurostat.
 39. Pasti, Vladimir. *Ultima inegalitate*. București: Editura Polirom, 2003.

40. Planul Național de Acțiune pentru egalitatea de șanse între bărbați și femei, adoptat de către Guvernul României în 2000, <http://sas.mmssf.ro/compendiumLegislativ.php?id=14>
41. Recensământul populației și al locuințelor 2002, accesat de pe www.insse.ro
42. Romstudyabroad. *Gender, Women and Youth in Science in Central and Eastern Europe*. Articol publicat online la data de 27 iulie 2006. http://www.euractiv.ro/uniunea-europeana/articles|displayArticle/articleID_7635/Gender-Women-and-Youth-in-Science-in-Central-and-Eastern-Europe.html
43. Sandu, Dumitru. *Sociologia tranziției. Valori și tipuri sociale în România*. București: Editura Staff, 1996.
44. Tămaș, Sergiu. *Dicționar politic*. București: Editura Academiei Române, 1993.
45. Teodorescu, Gheorghe. *Comunicare și opinie publică*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1995.
46. Vlăsceanu, Lazăr, Cătălin Zamfir. *Dicționar de sociologie*. București: Editura Babel, 1993.